

Handleiding 'De hand aan de ploeg'

Agrarische erfgoedcollecties registreren, waarderen en herbestemmen

Vlaanderen evolueerde de afgelopen 150 jaar van een overwegend rurale maatschappij naar een sterk verstedelijkte samenleving, waarin de klemtoon ligt op industrie en diensten. Ook de landbouwsector kende een ver doorgedreven mechanisering. Die evolutie liet heel wat ruraal erfgoed na: van boeken, archieven, documentatie en foto's tot landbouwmateriaal, keukengerief en ambachtelijk alaam. Ook tradities en gebruiken uit de landbouw zijn vormen van agrarisch erfgoed.

In Vlaanderen en Brussel vertellen talrijke grote en kleine collecties het verhaal van het platteland, en dat van de boer in het bijzonder. Dit agrarisch erfgoed, de bijbehorende (vak)kennis en de verhalen zijn waardevol. We moeten ze bewaren en doorgeven aan jongere generaties. Ze maken een wezenlijk

deel uit van onze geschiedenis.

West-Vlaanderen staat bekend als een agrarische provincie. Ondanks de industrialisering is de landbouw in deze provincie nog steeds heel zichtbaar aanwezig in regio's als de Westhoek, Midden-West-Vlaanderen en het Brugse Ommeland. Het agrarisch erfgoed behoort dan ook tot het DNA van West-Vlaanderen, zoals het maritiem erfgoed aan de kust, het vlaserfgoed in het zuiden en het oorlogserfgoed in de Westhoek.

In West-Vlaanderen zijn dan ook de meeste en misschien ook wel de meest representatieve roerende agrarische erfgoedcollecties bewaard. Het agrarische verleden (en heden) maakt immers nog steeds deel uit van de West-Vlaamse identiteit. Het verwijst naar de roots, de wortels van de meeste West-Vlamingen van vandaag. Van de bijvoorbeeld 57 publiek toegankelijke collecties in Vlaanderen die in hoofdzaak gericht zijn op de agrarische werktuigen en machines (de 'landbouwcollecties'), zijn er 18 ofwel meer dan 30 procent op West-Vlaams grondgebied gevestigd. Voor de publiek toegankelijke collecties die hoofdzakelijk rond het thema voeding (rurale huishoudens, productie, ambachten) verzamelen, is de verhouding iets lager: in totaal 51 collecties waarvan er zich 13 ofwel 25 procent in de kustprovincie bevinden. Er zijn in West-Vlaanderen ook een tiental zogeheten tractorenclubs (meer dan in eender welke andere provincie) actief die vanuit een eerder motorteknische invalshoek ook het agrarisch erfgoed in het algemeen een warm hart toedragen. Samen met musea, heemkundige kringen, erfgoedcellen en Landelijke Gilden vormen zij een erfgoedgemeenschap: een groep mensen die begaan zijn met de instandhouding van het agrarisch erfgoed.

De Provincie West-Vlaanderen nam de afgelopen jaren al diverse losse initiatieven om deze erfgoed-schat niet verloren te laten gaan, maar in het kader van haar regierol op het vlak van het depotbeleid,

stak ze recent een tandje bij. In 2013 sloot de Provincie West-Vlaanderen een samenwerkingsovereenkomst af voor drie jaar (2014-2016) met het Centrum voor Agrarische Geschiedenis vzw (CAG) voor het project ‘Agrarische erfgoedcollecties in West-Vlaanderen’, met als doel om de agrarische erfgoedcollecties in West-Vlaanderen in kaart te brengen en te waarderen. Op die manier wil de provinciale dienst Cultuur samen met het CAG de basis leggen voor het toekomstig beheer van deze collecties, dat de voorbije jaren onder hoge druk kwam te staan.

Want hoewel het agrarisch erfgoed een enorm (cultureel, maatschappelijk, economisch en toeristisch) potentieel in zich draagt, sloten het voorbije decennium talrijke landbouwmusea hun deuren: het Museum 1000 Stoomwielen Wingene, het Landbouwmuseum Torhout, het Landbouwmuseum Heuvelland, het Landbouwmuseum Leiedal (Bissegem) en ook het Provinciaal Museum Bulskampveld Beernem, dat onder impuls van gouverneur Van Ourtryve d’Ydewalle werd opgericht in 1982.

Deze musea hadden de eerste decennia van hun bestaan een relatief succes, maar kampten met een tanende publieke belangstelling en een imago-probleem, vooral door de weinig dynamische presentatie. Vaak gaat het bovendien om omvangrijke collecties met grote, moeilijk te herbergen objecten. Het vraagt veel onderhoud, kennis van zaken en ruimte om de objecten tot hun recht te laten komen. Daarnaast is er bij het grote publiek, en zeker bij de jonge generaties, ook sprake van een zekere vervreemding tegenover het agrarische en rurale verleden. Was tot één of twee generaties geleden ‘iedereen’ wel betrokken bij het boerderij- en plattelandleven, dan is dat vandaag de dag veel minder het geval. Het dagelijks leven op het platteland kan wellicht nog wel de gemiddelde in erfgoed geïnteresseerde bezoeker boeien, maar de techniciteit van heel wat aspecten ligt steeds verder af van wat als boeiend of interessant wordt ervaren. Tot slot is het niet nodig en ook niet mogelijk om alles te bewaren. Goed onderbouwde en ingrijpende keuzes dringen zich op.

De uitdagingen zijn dus groot om het (roerend) agrarisch erfgoed zijn verdiende plaats te geven/laten behouden in het bredere erfgoedlandschap. Om dit te verwezenlijken is in de eerste plaats een inhoudelijke ondersteuning vereist die het funda-

ment legt voor verdere initiatieven. Vanuit erfgoedstandpunt betekent dit terugvallen op de basis: wat is er aanwezig in de collecties, wat is de toestand van de stukken, welke contextinformatie is er beschikbaar?

Belangrijk daarbij is om door te dringen tot op het niveau van het object. Inventarisatie en registratie betekenen kennisopbouw van de eigen collectie, maar ook voor het agrarisch erfgoed in het algemeen. Nu zoveel landbouwcollecties versnipperd dreigen te raken en de kennis in verband met de gebruikscontext en de technieken heel snel verdwijnt, was het hoog tijd om een overzicht te maken en om die informatie vast te leggen voor het nageslacht. Het project ‘Agrarische erfgoedcollecties in West-Vlaanderen’ focuste op de basisregistratie van vijf representatieve en complementaire collecties: het Landbouwmuseum Leiedal (Bissegem), het Landbouwmuseum Heuvelland, het Openluchtmuseum Bachten de Kupe (Izenberge), de provinciale landbouwcollectie Bulskampveld (Beernem) en de landbouwcollectie van de Stad Waregem. De informatie is opgenomen in de provinciale erfgoed-databank en een selectie is publiek toegankelijk via www.hetvirtueleland.be en www.erfgoedinzicht.be, als een staalkaart van het roerend agrarisch erfgoed in (West-)Vlaanderen. De registratie maakte een vergelijkend onderzoek mogelijk en vormde de start van een traject van waardering, selectie en herbesteding.

De aanpak kan als voorbeeld dienen voor andere collectiebeheerders – zowel professioneel als vrijwillig – en hen ondersteunen bij het beheer van hun collectie. De resultaten van het project laten ook toe om bij het toekomstig verzamelen strenger aan de deur te selecteren.

Op 1 december 2016 presenteerden de Provincie West-Vlaanderen en het CAG *De hand aan de ploeg. Handleiding voor het registreren, waarderen en herbesteden van agrarische erfgoedcollecties* op een studiedag in het Vlaams Huis van de Voeding te Roeselare. De hele dag werden de ervaringen uit het project gedeeld met andere collectiebeheerders, organisaties of particulieren die agrarische collecties beheren of in hun hart dragen.

Stap voor stap en aan de hand van praktijkvoorbeelden uit heel Vlaanderen stelt de handleiding een methodiek voor om roerend agrarisch erfgoed te registreren, te waarderen en indien nodig te herbesteden. Het gebruik van de handleiding helpt collectiebeheerders onder meer om inzicht in hun

eigen collectie te verwerven, om hiaten en dubbels in hun collectie of in vergelijking met andere collecties te ontdekken en dus om doordacht te ver- of ontzamen, om schade aan landbouwerfgoed te herkennen en vermijden en om hun collectie toegankelijk te maken. De ontwikkelde methodiek is ook toepasbaar voor andere types van erfgoed zoals bijvoorbeeld ambachtelijk erfgoed (klompenmaker, tonnenmaker, smid...).

De handleiding bestaat uit 3 delen:

1. Deel 1 geeft duiding en achtergrond: het registreren, waarden en herbestemmen van agrarisch erfgoed, wat is dat?
2. In deel 2 staat de concrete aanpak centraal. Aan de hand van illustraties en praktijkvoorbeelden wordt de methode stap voor stap voorgesteld.
3. Deel 3 brengt een ABC van het agrarisch erfgoed. In een 'van A tot Z' worden 26 objecten gepresenteerd uit het ruime agrarisch erfgoedveld. De tekstjes dienen als voorbeeldbeschrijvingen. Zo wordt aangegeven hoe een bepaald object bij voorkeur geregistreerd wordt. Voor de registratie, beschrijving en waardering van voorwerpen in verband met ambachten en voeding geldt in veel gevallen dezelfde werkwijze.

Ter illustratie volgt hier de voorbeeldbeschrijving van een ploeg.

Met afbeelding BKV0455_01 Keerploeg
BKV0455_05 Detail ploegzool

PLOEG

Getrokken, eenscharige rondgaande ploeg

Korte beschrijving

Een ploeg is een onmisbaar tuig op elk landbouwbedrijf. Ploegen worden vooral ingezet om grond te keren of gedeeltelijk te verpulveren. Ze bestaan in verschillende maten en modellen, afhankelijk van het soort werk en het type grond. Er zijn ook rooi- en aanaardploegen die de vorm van een ploeg hebben, maar de grond niet keren. Twee veel voorkomende types zijn de rondgaande ploeg en de wentelploeg. Een rondgaande ploeg beschikt over een ploegboom met een koutermes om verticaal te snijden, een schaar om horizontaal te snijden en een rister om de grond om te leggen. De voet-, rad- en karploeg zijn varianten van rondgaande ploegen. Voor het diepere ploegwerk was er de wentelploeg. Heel typisch is de spiegeling van de werkende lichamen van de ploeg. Aan het eind van een voor draaide de boer paard en ploeg in tegenovergestelde richting terwijl de lichamen werden gekanteld.

Fysieke beschrijving

Rondgaande ploeg: rechte ploegboom met trekbeugel vooraan, in de hoogte verstelbare voet, in de hoogte verstelbaar koutermes, rechtskerende schaar en rister. Achteraan enkele staart.

Te meten onderdelen

Trekregelaar: breedte:

Ploegboom, ploegzool: lengte

Koutermes, schaar: lengte, breedte

Rister: maximale lengte

Werkhoogte: afstand van de grond tot onderkant handvat aan de staart

Maximale afmetingen: lengte x breedte x hoogte

De handleiding is verkrijgbaar op de dienst Cultuur van de Provincie West-Vlaanderen en kan samen met het eindrapport van het project in pdf-formaat gedownload worden van de provinciale website (www.west-vlaanderen.be).

Brecht Demasure (projectmedewerker, CAG)
brecht.demasure@cagnet.be - 016 37 41 96

Livia Snauwaert (depotconsulent registratie, Provincie West-Vlaanderen)

livia.snauwaert@west-vlaanderen.be - 050 40 34 18

Registratie en waardering van de ambachtelijke deelcollecties in Bulskampveld

Het MOT (Museum voor de Oudere Technieken) in Grimbergen begeleidde in 2015-2016 de Provincie West-Vlaanderen bij de registratie van de ambachtelijke deelcollectie in Bulskampveld. De expertise van het MOT werd gevraagd voor de wetenschappelijke identificatie van de uitgebreide collectie handwerktuigen, die nog niet grondig geregistreerd was en voor het publiek grotendeels ontoegankelijk was. Ieder object werd door de provinciale collectieregistrator gefotografeerd, opgemeten en ingevoerd. Op basis van dat voorbereidende werk zorgde het MOT voor de identificatie, de beschrijving, de waardering en de bekendmaking ervan op www.erfgoedinzicht.be.

Tijdens dit project werden er circa 6.800 voorwerpen volledig geregistreerd, wat ongeveer vier vijfde is van de hele collectie. Van elk voorwerp werd de vorm, functie en gebruik uitvoerig beschreven. Deze objecten horen bij 55 verschillende beroepen, wat illustreert hoe gevarieerd en omvangrijk de collectie handwerktuigen en technische uitrusting is. Op basis van de uitrusting per beroep werd een wetenschappelijke waardering opgemaakt op deelcollectieniveau, volgens diverse criteria zoals

fysieke toestand, inhoudelijke meerwaarde en belevingswaarde. Daarnaast is er nu gedetailleerde informatie met het oog op het toekomstig beheer van de collectie beschikbaar.

Algemeen genomen verkeert deze technische deelcollectie in goede staat en is ze volledig; naast de handwerktuigen zijn ook de meettuigen, spanstuigen, meubels en machines vertegenwoordigd. Bijzonder het vermelden waard zijn de deelcollecties lattenkliever, gareelmaker, (hoef)smid, pompboorder en wagenmakerij. De omvangrijke en volledige uitrusting van lokale wagenmakers illustreert het regionale belang van de vervaardiging van karren en wagens. Een representatieve selectie van circa 1.250 voorwerpen met foto's en beschrijving is nu online raadpleegbaar voor het grote publiek op www.erfgoedinzicht.be.

Meer informatie over het project is te lezen in het eindrapport, beschikbaar op de websites van Provincie West-Vlaanderen en het MOT.

Joris Spolspoel (projectmedewerker) info@mot.be
02 270 81 11

Ben je zelf op zoek naar de naam en functie van een onbekend handwerktuig? Dan kan je dit opzoeken op ID-DOC, het online hulpmiddel voor de identificatie van handwerktuigen op www.mot.be.

